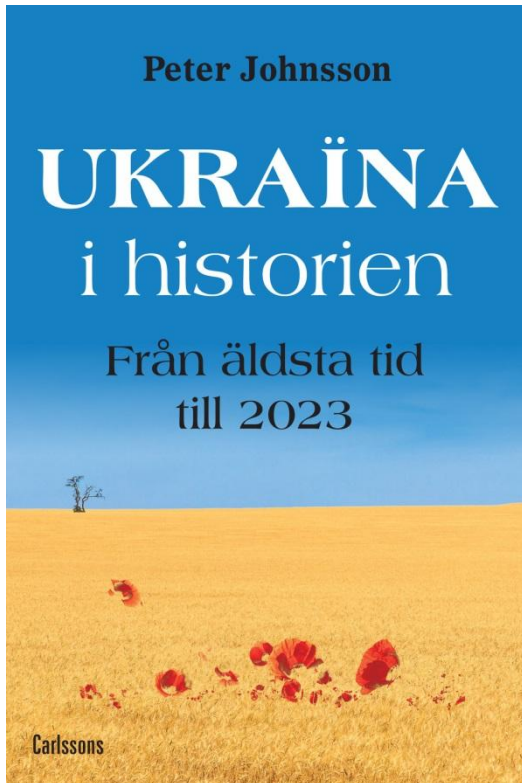

Peter Johnsson

Europas hjärta blöder i Ukraina

Omslaget till 2:a upplagan av Peter Johnssons *Ukraina i historien* som lanserades av Carlssons förlag våren 2023.

Det som återges här är bokens 1:a kapitel, nyskrivet för den nya upplagan. Det handlar om hur Putin & Co ser på omvärlden och kriget i Ukraina: Målsättningen är att återupprätta ett Storrysland, och i det perspektivet saknar Ukraina existensberättigande. Ideologiskt har Putin bl a inspirerats av den ryska fascisten Ivan Iljin.

Utdraget publiceras med författarens och bokförlagets medgivande.

På marxistarkivet finns även ett annat utdrag ur boken: [Majdanupproret 2013-14](#)

Bokutdraget har nedan kompletterats med noter och lästips (allra sist).

Det är inte ofta man kan citera en utsaga av Rysslands utrikesminister Sergej Lavrov och dessutom hävda att man instämmer i hans påstående. Men när han i början av februari 2023 hävdade att det som nu sker i Ukraina är av fundamental geopolitisk betydelse för Europas framtid måste man ge honom rätt. Rysslands brutala krig mot Ukraina som inleddes 2014 med annekteringen av Krim och ockupationen av områden i de två länen Donetsk och Lugansk och som i februari 2022 förvandlades till ett krig som Europa inte skådat sedan andra världskriget handlar om just detta; Europas framtid.

Om Sergej Lavrov och Rysslands president Vladimir Putin får sina viljor igenom och den ryska krigsmaskinen lyckas krossa det självständiga Ukraina väntar en mörk framtid inte bara för Ukrainas befolkning utan också för oss andra i Europa.

Om Ukrainas utrikesminister Dmytro Kuleba och landets president Volodymyr Zelenskyj, med stöd av landets väpnade trupper, landets civila befolkning, ett enat och uthålligt EU och världens främsta vapenmakt, Amerikas Förenta stater, lyckas stå emot och besegra den ryska aggressionen, kan Europa se framtiden an på med ljusa förhoppningar. Att Europas framtid idag står på spel i Ukraina är därför ett påstående som också Kuleba och Zelenskyj skriver under på.

Det krig som Ryssland inledde 2014 är inte, som så många andra krig i historien, ett ”vanligt krig” om enbart territorier. I Vladimir Putins så kallade ryska värld, *rusiskij mir* [русский мир], handlar det i grunden om något helt annat.

Jag har valt att inte göra några större ändringar i bokens text och heller inte ändrat bokens avslutande ord i sista kapitlet om att om Västvärlden inte ändrar sin politik från 2014 kommer Europa snart att stå inför ett större krig. År 2023 är vi där.

Historiska paralleller är ofta haltande, och av nödvändighet förenklade. Vad gäller Vladimir Putins agerande gentemot Ukraina och övriga omvärlden, är likheterna med Adolf Hitlers begrundande när han inledde det andra världskriget av fundamental betydelse för att förstå vad detta putinska krig egentligen handlar om.

Adolf Hitler var med sin antisemitism i grunden ett barn av sin tid och därför under lång tid en politiker med Europa i tiden. Vladimir Putin är ett barn av Rysslands tid men fullständigt i otakt med tiden i dagens Europa. Ett har dessa två politiker likväl gemensamt: de anser sig vara världsförbättrare och liksom Hitler drivs Putin av en mission grundad i en mer eller mindre väldefinierad ideologi.

För varje förståndig människa i Västeuropa är det ofattbart varför ett land som Ryssland skall ge sig på att militärt invadera sitt grannland. Varje normalt funtad människa vet att inget land i Europa utgör något militärt hot mot Ryssland. Vare sig Finlands president, presidenterna i de baltiska länderna eller presidenten i Polen skulle någonsin ens tänka tanken att starta ett angreppskrig mot Ryssland. Detsamma gäller också president Volodymyr Zelenskyj och Ukraina. Ändå är det just detta som Vladimir Putin hävdar är orsaken till att hans land angripit Ukraina. Hans officiella påstående är att det brutala angreppskriget är ett försvarskrig. Det är, hävdar Vladimir Putin, Ryssland som blivit angripet och nu försvarar sig mot Ukraina och Västvärldens länder.

För att förstå verkligheten i detta absurda påstående måste man söka sig bakåt i den ryska historien och framför allt till de myter som successivt alltmer kommit att forma Vladimir Putins föreställningsvärld och i slutändan lagt grunden till det stora europeiska krig som i skrivande stund pågår.

Ryssland en senkomling på ukrainsk mark

Moskvariket och tsarernas Ryssland är som jag beskriver i boken en relativt senkommen makt i det geografiska område som idag utgör Ukraina. Storfurstendömet Moskva växte fram under 1300-talet och 1400-talet och hade sitt ursprung i det furstendöme — Rostov-Susdal — som låg längst upp i det nordöstra hörnet av Kievus. År 1478 införlivades visserligen med enorm brutalitet Novgorod som låg västerut och kan sägas ha tillhört den västliga delen av Kievriket. Huvudsakligen expanderade emellertid Moskvariket norrut och införlivade områden som legat utanför Kievriket. Stora delar av Moskvarikets territorium i mitten av 1500-talet utgjordes därför av land som sträckte sig norrut upp emot det arktiska havet och som aldrig tillhört det gamla Kievriket. När Moskvariket, under Ivan IV:s regering 1547 omvandlats till Tsarryssland, i samtiden känt under namnet Moskwa, fortsatte den geografiska expansionen österut. Först införlivades områden som tidigare legat under mongoliskt välde och senare det vidsträckta Sibirien.

Moskvarikets och senare Tsarrysslands öppnande och expansion västerut, med undantag av striderna med Sverige under 1500-talet, ägde rum från andra hälften av 1600-talet och definitivt med början av 1700-talet då huvudstaden också flyttades till det nyanlagda Sankt Petersburg.

Det politiska system som under dessa århundraden formades i Moskvariket och Tsarrysland är det som historiker brukar benämna patrimonialism där all makt utgår från en enda person och där allt i landet och staten är ägt av denna person och helt underordnat dennes vilja. Detta var en historisk utveckling som hämtade sitt schema från den mongoliska världen.

Utvecklingen i den del av det forna Kievriket som med fursten Danilo förflyttades västerut och tidigt kom att införlivas med först Litauens Storfurstendöme och sedan det polsk-litauiska samväldet följde en annan historisk utveckling, nära förknippat med utvecklingen i den västra delen av Europa. Här fanns visserligen kejsardömen men något självhärskardöme liknande det ryska tsarväldet var västra Europa främmande.

Detta är en grundläggande historisk skillnad mellan å ena sidan västra och centrala Europa och å andra sidan Ryssland. Likväl vore det fel att försöka skala bort Ryssland från europeisk historia. Ryssland är liksom Ukraina en del av den europeiska kontinentens historia och Ryssland är, trots sin säregenhet, en del av den europeiska civilisationen och den europeiska kulturen. Fjodor Dostojevskij må liksom Aleksandr Solzjenitsyn ha varit fastnaglad i en storrysk ideologisk föreställningsvärld men de tillhör båda, liksom Leo Tolstoj och Anton Tjechov den europeiska litterära världen på samma sätt som Pjotr Tjajkovskij och Dmitrij Sjostakovitj tillhör den europeiska musikvärlden.

Skillnaden mellan den ukrainska och den ryska historiens förhållande till den västerländska kulturen är, som Kristian Gerner formulerar det i boken om Rysslands historia, att ”i den ryska historien har det västerländska framstått som det andra, som något yttre. När demokrati, rättsstat och marknadsekonomi har blivit aktuellt i Ryssland har det kallats för 'västernisering', 'europeisering' eller 'modernisering'. Mot detta har ställts rysk ortodoxi, slavofili och eurasiatism”. Även om Ukraina har en historia som i långa stycken är sammanflätad med den ryska har eurasiatismen aldrig spelat en framträdande roll i landets historia. Kort sagt: det västerländska arvet har i Ukrainas historia inte setts som något yttre, och än mindre, som i perioder av bakslag i Rysslands ”västernisering”, som ett hot. I Rysslands historia går däremot västerniseringen i otakt med det som betecknas som hotet från Väst mot Ryssland och den ryska kulturen. Vladimir Putin utgör därvid inget undantag.

Ukraina har en historia som skiljer sig från den ryska. Mykola Lysenko och Mykola Kolessa var båda ukrainska kompositörer, förankrade i den ukrainska historien, och Taras Sjevtjenko en ukrainsk nationalpoet och författare. I denna rysk-ukrainska intellektuella värld har samtidigt kulturerna ofta befruktat varandra. Den kände ukrainske författaren med det ryska namnet Nikolaj Gogol och det ukrainska Mykola Hohol, som skrev sina världsberömda verk på ryska, konstaterade en gång att hans själ var lika mycket rysk som ukrainsk och att han ej kunde skilja dessa delar åt.

Rysslands expansion söderut in i de områden som idag är Ukraina inleddes under 1600-talet då landet efter ett långvarigt krig med det polsk-litauiska samväldet, genom fredsavtalet/stilleståndsavtalet i Andrusovo år 1667 lade under sig den del av dagens Ukraina som ligger på den vänstra, det vill säga den östra sidan av floden Dnipro som flyter söderut till Svarta havet. Den ryska segern i slaget vid Poltava 1709 och den fullständiga delningen av Polen i slutet av 1700-talet öppnade därefter vägen för att Ryssland steg fram som en stormakt i Europa. Samtidigt lade Ryssland under sig nästan hela Ukraina. Det är under de efterföljande århundradena som starka västerländska influenser vinner intrång i Rysslands historia. ”Praktiskt taget hela historien om förhållandet mellan Ryssland och Ukraina sedan den tiden”, skriver Mykola Riabtjuk i en av sina senaste essäer, ”kan man beskriva som å ena sidan historien om kolonisering, förtryck och underordnade, å andra sidan som historien om motstånd och kollaboration”.

Ukrainisering av Ryssland

Ukraina hade, när Ryssland expanderade söderut, under århundraden på ett annat sätt än Moskvariket och Tsarryssland varit införlivat i Europas västliga kultur. Mohyla Collegium, vars anor går tillbaka till början av 1600-talet, utvecklades under ledning av Peter Mohyla till en läroanstalt som var den första i den östra delen av Europa att introducera ett västerländskt utbildningsideal och som redan 1658 omvandlades till en akademi. Denna anrika läroanstalt förbjöds först av tsar Aleksander I och senare av bolsjevikerna som dessutom rensade akademiens bibliotek. Akademien återuppstod efter Sovjetunionens sönderfall och utgör idag ett av landets mest renommerade universitet (Natsionalnyj Universytet "Kyjevo-Mohyljanska Akademija"). Denna Akademi i 1600-talets Kiev hade på ukrainsk mark föregåtts av en högre läroanstalt, Ostrozka Akademija, som grundats redan 1572 i Ostroh utanför dagens Rivne, av prins Kostjantyn Ostrozkyj. Under den ryska tsartiden liksom under kommunisternas styre gick denna akademi samma öde till mötes som den i Kiev, för att sedan återuppstå efter kommunismens fall. Idag utgör den ett självständigt universitet (Natsionalnyj Universytet "Ostrozka Akademija").

Till Riabtjuks sammanfattning om den rysk-ukrainska historien sedan 1600-talet kan man med hänvisning till dessa läroanstalters historia foga vad Andreas Kappeler, professor vid universitetet i Wien och framstående kännare av Rysslands och Ukrainas historia, i sin bok *Ungleiche Brüder. Russen und Ukrainer vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, har benämnt ukrainiseringen av den ryska kulturen:

Med uppsvinget av den ukrainsk-ortodoxa kulturen och i synnerhet med grundandet av Kievs Collegium avlägsnade sig Ukraina från Ryssland som hårdnackat framhårdade i den förstelnade ortodoxa traditionen. När Ryssland under tsar Aleksej genomförde en allmän öppning mot väst och samtidigt Ukrainas vänstra sida av floden Dnipro hamnade under ryskt herravälde, förvandlades Ukraina till den första förbindelselänken för ett förvärldsligande av Ryssland ... Ukrainiseringen av den ryska kulturen under andra hälften av 1600-talet och det tidiga 1700-talet öppnade det dessförinnan isolerade Ryssland för västliga inflytanden såsom humanismen och barocken. Därmed blev Ryssland för första gången indraget i gemensam europeisk kulturepok.

Hur Ukraina under 1600-talet blev den huvudsakliga förmedlaren av den europeiska barockkulturen österut skildras också i Kristian Gerners bok *Rysslands historia*, i vilken han visar hur det, via Polen, gick en linje från den spanska barocken till Kiev. Den historiska bakgrunden till ukrainiseringen av rysk kultur under 1600-talet, som Kappeler och Gerner skildrar, är att Ukraina, och främst landets västra del, under århundradena tidigare på ett helt annat sätt än Moskvariket varit inlemmat i en västerländsk värld.

Kosackledaren Mazepa är i rysk historia en stor förrädare. Detta efter att han på sin häst suttit sida vid sida med Karl XII under slaget vid Poltava. I sin ungdom hade Mazepa umgåtts med den Peter i Moskva som senare blev tsar och som han mötte på slagfältet 1709. Under en kort tid hade han dessförinnan stått på Peter I:s sida i striden mot det osmanska väldet. Men Mazepa var också överhuvud för akademien i Kiev som under hans tid hade 2000 studenter. Det var därifrån som den ryska tsarfamiljen i slutet av 1600-talet hämtade sina lärare, Jepifanij Slavynetskyj och Innokentij Gizel, till Peters två äldre syskon. Det var vidare personer som utbildat sig vid akademien i Kiev som spelade en framträdande roll när Peter I införde ett modernare skolväsende och Rysslands förste utbildningsminister var Petro Zavodskyj från Ukraina. Flera hundra ukrainare som utbildats vid akademien i Kiev fick arbete i Ryssland som diplomater, översättare, journalister och forskare. Till och med i förmedlingen av västerländsk musik och måleri spelade kompositörer och konstnärer från Ukraina en central roll. Andreas Kappeler:

Den förste betydande kompositören i Ryssland var ukrainaren Dmitro Bortnjanskyj ... Bland de första betydande porträttmålna i Ryssland var de tre ukrainska konstnärerna Volodymyr

Borovykovskij, Dmytro Levytskij och Anton Losenko. De bildade ukrainarnas karriär i Ryssland underlättades av att de i motsats till katoliker och protestanter inte behövde övervinna någon konfessionell barriär. De bidrog väsentligt till Rysslands politiska och kulturella utveckling.

Exemplen kan mångfaldigas men är inte något unikt för relationen mellan Ryssland och Ukraina. I Polen, ett land som under 1700-talets sista decennier helt uttraderades som självständig stat från Europas karta och där merparten av landet annekterades av Ryssland, blev landets nationalpoeter, Adam Mickiewicz och Aleksander Pusjkin nära vänner, och båda dessa poeter förevigade i sina dikter den berömda fontänen (som står där än idag) på gården i khanens palats i Bachtsysaraj på Krim. Deras vänskap, som visserligen fick sig ett avbräck med Rysslands brutala repression av det polska upproret 1830, förevigades 1899 i en tavla av Grigorij Mjasojedov där Pusjkin och hans vänner lyssnar på Adam Mickiewicz i Zinaida Volkonskajas litterära salong i Sankt Petersburg.

Under den tid Polen var annekterat av Ryssland tog polska adelsmän tjänst i tsarens administration och Adam Czartoryski var under ett par år i början av 1800-talet Rysslands utrikesminister. En liknande utveckling ägde rum i de polska områden som annekterats av Österrike-Ungern. Polska politiker blev en integrerad del av den österrikiska politiken i det som idag är västra Ukraina. Fyrtio polacker tog säte i Österrike-Ungerns olika regeringar varav tre av dem var premiärministrar och adelsmannen Agenor Gulchowski var under elva år Österrike-Ungerns utrikesminister. Det nära samarbetet med den ryska såväl som österrikiska ockupationsmakten fortgick från polska politikernas sida ända fram till dessa stormakters sönderfall i samband med det första världskriget. Roman Dmowski, som i den nuvarande polska historieskrivningen räknas som en av "fäderna" för Polens självständighet 1918, var inte bara länge medlem i den ryska duman, han stödde den ryska tsarmakten vid första världskrigets utbrott och ansåg dessutom, fram till bolsjevikernas maktövertagande i Ryssland, att Polen efter kriget borde ingå, låt vara med autonomi, i ett ryskt välde.

Rysslands kolonialism

Kolonialismen världen över har sin historia. Moskvarikets, Tsarrysslands och Sovjetunionens historia är i grunden en månghundraårig historia om kolonialism; en historia som Vladimir Putins Ryssland vill återknyta till efter det att han själv kallat Sovjetunionens upplösning för 1900-talets största geopolitiska katastrof. Kolonialismen har överallt i världen varit förbunden med det som brukar benämnas kreolisering, en term som först syftade på sammansmältningen av språken, den gamla världens språk och språken i den nya latinamerikanska världen; en term som senare utvidgats till att också gälla de kulturella relationerna mellan kolonins invånare och de koloniala makthavarna. Det som ovan beskrivits vad gäller de av Ryssland och Österrike-Ungern koloniserade ukrainska och polska områden faller väl under benämningen kreolisering. I Ukrainas fall skedde så småningom också en sammansmältning av de ryska och ukrainska språken i centrala delar av Ukraina. Den ryska som idag allmänt talas (eller kanske bättre "allmänt har talats") i Kiev brukar betecknas som Surzjyk, ett ord som anger att det rör sig om en ryska uppblandad med ukrainskan.

Rysslands koloniala politik gentemot de ukrainska områdena återspeglas i de namn Ryssland under historien givit åt såväl landet som dess invånare. Det erövrade Ukraina blev i rysk terminologi Lillryssland, Malorossija, ett namn som tydligt angav att det var ett land som tillhörde det Stora Ryssland. De gamla Kievrikets invånare fortsatte att kalla sig rusen Men i Moskva och i den nya huvudstaden Sankt Petersburg såg man detta folk, som från och med slutet av 1600-talet hamnade i det ryska imperiet, som en del av det egna ryska folket, och betecknade dem som malorusskije, "lillryssar". De erövrade koloniala områdena längs Svarta havs-kusten döptes till Nya Ryssland, Novorossija.

Tsarinna var då Katarina II. Hon var tyska, född i det lilla tyska furstendömet Anhalt-Zerbst, och var kusin till Sveriges konung Gustav III. Som femtonåring flicka blev hon bortgift till den tronarvinge i Ryssland som senare blev Peter III. Äktenskapet var minst sagt ej lyckat och Katarina detroniserade Peter, övertog själv styret i landet och tog titeln som Rysslands tsaritsa. Hon var bildad och höll kontakt med dåtidens europeiska upplysningsmän, däribland Voltaire och Diderot. I hovet och i Sankt Petersburgs salonger, liksom i de polska och svenska, talades franska. Rysslands kolonisering av områdena vid Svarta havets kust är egentligen en del av Europas historia. Vem känner inte till New England i nuvarande USA, Nouvelle France i nuvarande Kanada, för att inte nämna den koloni som Sveriges under knappt tjugo år i mitten av 1600-talet lyckades erövra och anlägga längs Delaware-floden vid Nordamerikas östkust och gav namnet Nya Sverige?

Rysslands benämning på de erövrade områdena längs Svarta havet var därför ingenting annat ett namn i samklang med den dåvarande koloniala tiden. Denna nyerövrade ryska koloni kom i första hand inte att befolkas av ryssar utan av en mängd andra folk. Ryssland, där majoriteten av befolkningen utgjordes av livegna bönder, hade få möjligheter att med sina livegna kolonisera de nyerövrade områdena. Katarinas lösning blev därför att istället vända sig till folk från väst som utlovades mark och även finansiellt stöd om de flyttade söderut. Det var så tyskar, engelsmän, holländare, armenier, polacker och även svenskar kom att befolka Nya Ryssland, detta även om tsaritsans vittgående löften långt ifrån alltid infriades. Hennes sonson Aleksander I kom därefter att vända sig till folken på andra sidan havet och locka dit kolonistatörer från Grekland, Bulgarien, Serbien och Moldavien. Framför allt Odessa drog till sig många judiska invandrare och i mitten av 1800-talet utgjorde den judiska befolkningen den största gruppen i staden. De nyanlagda städerna, Odessa, Cherson, Mariupol och Mykolajiv, orter som hade en lång antik förhistoria, hade därför från sitt grundande en mycket blandad demografisk sammansättning, vilket förklarar den internationella karaktär som satte sin prägel på i första hand den stora hamnstaden Odessa långt fram i tiden.

Samtidigt skedde under 1800-talet en förstärkt inhemsk ukrainsk migration söderut ned mot Svarta havs-kusten. Den etniskt ryska befolkningen utgjorde därför i det så kallade Nya Ryssland en minoritet i såväl städerna som på landsbygden. För dåtida ryska författare, påpekar den brittiska historikern Olivia Durand i en av sina essäer om det Nya Ryssland, var exempelvis staden Odessa något "helt främmande" som tycktes ligga utanför det egentliga Ryssland.

När Putins Ryssland angrep Ukraina 2014 var planen, som jag beskriver i ett av bokens kapitel, att återskapa just den ryska kolonin Novorossija, ja, även att återupprätta detta namn på det erövrade området. Att hävda att södra Ukraina är ett historiskt unikt ryskt område strider mot historiska fakta, skriver Oliva Durand. Vad Putin nu gör, konstaterar hon, är ingenting annat än att han med hjälp av en flera hundra år gammal imperialistisk terminologi försöker rättfärdiga det pågående kriget och en ny kolonisering av Ukraina.

Kolonialismens och därmed Ukrainas historia är, vid sidan av kreoliseringen, som Mykola Riabtjuk påpekar, förknippad med förtryck och med motstånd. I min bok har jag försökt att beskriva kreoliseringen, förtrycket och motståndet i en ukrainsk historia som löper över många hundra år. I den historien har hitintills förtrycket så många gånger segrat över motståndet för att slutligen år 2023 ställas på en spjutspets historiska avgörande.

Till det koloniala förtrycket hör att det erövrade folket skall underordnas och nedvärderas och kanske inte ens betraktas som fullvärdiga människor. Den vita människans behandlande av de färgade anger det historiska mönstret.

Invånarna i de erövrade ukrainska områdena, i Lillryssland, kunde inte betraktas som lika högt stående som de fullvärdiga ryssarna. Som "lillryssar" kom ryssarna i huvudsak att betrakta de som mer eller mindre assimilerade sig i det ryska samhället, då inte minst genom

att anta ryskan som sitt dagliga språk. Den stora massan av invånarna i Ukraina benämndes istället med det nedsättande ordet Chochol, ett ord som ursprungligen syftade på den för kosackerna karaktäristiska hårklippningen, och landet blev i den jargongen Chocholstan.

Det koloniserade landet i söder var okänt för de flesta bildade ryssar och under några årtionden i början av 1800-talet beskrevs landet som exotiskt med en befolkning som förblivit orörd av naturens och historiens gång. En viss Ivan Dolgorukov beskrev i sin reseskildring hur han här ”kommit till ett främmande land i vilket han inte längre förstod folkets språk”. Människorna i Ukraina (Lillryssland-Chocholstan) kom emellertid snart att beskrivas som efterblivna, tröga och lata. De attribut som de ryska besökarna oftast använde när de skulle beskriva ukrainaren var ”tröghet och lathet”, skriver Kappeler och citerar en rysk reseskildring där ukrainaren liknas vid en oxe som man hela tiden måste piska om han skall fortsätta att arbeta och där slutklämman i framställningen är att ”skillnaden mellan en Chochol och en neger är att den senare måste svettas över sockerrören och den förra över sädesåkrarna”.

De ryska myterna

I rysk historieskrivning kom Ukraina snart att beskrivas som ett land utan egen historia, utan statsbildning och inte heller som ett eget folk, en särskild nation. ”Ukraina har aldrig haft någon egen historia”, hävdade journalisten Michail Katkov i en av sina texter. Tongivande ryska historiker som Nikolaj Karamzin och Vasilij Kljutjevskij höll med samtidigt som de gjorde en intellektuell kullerbytta och räknade in detta uppenbarligen obildade folk i den ryska nationen, detta genom att gå tillbaka i historien till Kiev-riket och slå fast att det var där och då som Ryssland grundats och att det i själva verket gick en obruten linje i historien fram till det tsarryska imperiet. Visserligen hade folket i söder under flera århundraden tvingats leva åtskilda från det ryska folket i norr då det hamnat under västerländskt herravälde. Från och med 1600-talet hade emellertid Moskva börjat samla alla ryska folk i en nation. Lillryssarna liksom vitryssarna förvandlades i denna historieskrivning till enbart skilda beståndsdelar av en stor och enhetlig rysk nation. För någon separat ukrainsk nation fanns i denna tolkning av historien inget utrymme.

Rysslands problem är att det ukrainska folket inte alls vill räkna in sig i någon allomfattande storrysk nation. Denna ryska tolkning av historien kom likväl att erövra en hel värld, så också stora delar av den akademiska och politiska världen. Tysklands före detta förbundskansler Helmut Schmidt, hävdade kort efter Rysslands annektering av Krim i mars 2014 i en artikel i *Die Zeit* att ”det måste anses som omstritt om det överhuvudtaget finns någon ukrainsk nation”. Helmut Schmidt upprepade därvid enbart det som Vladimir Putin hävdar: det har aldrig funnits och det kan inte finnas en separat ukrainsk nation. Sin essä med titeln *Ryssarnas och ukrainarnas historiska enhet från juli 2021*¹ avslutade därför Vladimir Putin med orden:

Vårt släktskap har förts vidare från generation till generation. Det finns i hjärtat och i minnet hos de folk som lever i det moderna Ryssland och moderna Ukraina, i det blod som förbinder miljontals av våra familjer. Tillsammans har vi alltid varit mycket starkare och mer framgångsrika och kommer så att förbli: för vi är ett folk.

Ibland använder Putin i sina tal för att definiera detta enhetliga folk ett begrepp som närmast för tanken till den bibliska treenigheten; nämligen treenighetsfolket — ryssar (storryssar), belaruser (vitryssar) och ukrainare (lillryssar) — där dessa folk är oupplösliga enheter av samma ryka storhet. Till myten om den gemensamma historien och det enhetliga folket hör också begreppet ”den ryska världen”, en värld som enligt Putin är mer vittomfattande än vad som inbegrips i det ”ryska folk” som, enligt Putin, bebod Ryssland, Belarus och Ukraina. Den ”ryska världen” (Russkij mir) omfattar alla områden i vilka det finns en rysk etnisk befolk-

¹ Hela talet i svensk översättning: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#) (juli 2021)

ning. Det är den världen som bör läggas under ryskt ”beskydd”, om inte detta görs hotas själva Ryssland. Putin började tala om den ”ryska världen” kort efter det att han blivit president. År 2007 inrättade han en speciell fond för att popularisera begreppet ”den ryska världen” och med uppgift att värna om den ryska patriotismen. En framträdande roll tilldelades den före detta ministern för nationalitetsfrågor, Valerij Tisjkov, som i sina texter infogade begreppet ”den ryska världen” i landets utrikespolitiska mål. ”Ryssland har inte använt flera århundraden för att kolonisera östra Ukraina, Krim, och norra Kazakstan, skrev han, för att nu begränsa den ryska världen enbart till att ryssarna där skall kunna repatrieras”. I klartext: dessa områden är Rysslands. En viktig ingrediens i den ryska gryta som började tillredas var det uttalade stödet från den ryska ortodoxa kyrkan och dess patriark Kirill av Moskva. Det är han som det senaste året välsignat kriget mot Ukraina och soldaterna som sänds iväg till fronten.

Att Vladimir Putin lever i sin ”ryska värld” och är övertygad om att historien tillhör honom och Ryssland torde det inte råda något tvivel om. Det är denna övertygelse som utgör grundstommen i hans aggressiva utrikespolitik. Men Putin skulle inte ha varit i stånd att bedriva detta krig om det vore så att enbart han själv och hans närmaste medarbetare vore övertygade om den underliggande ideologin. För sin politik måste han ha stöd, om inte av hela, så av en stor del av det ryska folket. Det är det moderna Rysslands tragedi att de historiska myterna fortfarande har ett fast grepp om förmodligen en majoritet av det ryska folket. Det var på sin tid också Tysklands tragedi.

Ryska liberaler om Ukraina

Hur djupt och brett de ryska historiska myterna har borrar sig ned i det ryska samhället förstår man kanske om man beaktar att såväl Michail Chodorkovskij som Aleksej Navalnyj efter Putins annektering av Krim påstod att halvön mycket riktigt tillhör Ryssland. Chodorkovskij uttryckte sin mening vid en föreställning som tidningen *Le Monde* anordnade i Paris och Navalnyj i en intervju till en Live Journal. På den direkta frågan om han tyckte att det var rätt att Krim skulle tillhöra Ukraina, svarade Navalnyj: ”Självklart inte. Det faktum att Ukraina som en skänk lyckades erhålla Krim var fel, orättfärdigt och en förolämpning mot varje normal invånare i den Ryska republiken. Krim lämnades över [till Ukraina, min anmärkning] genom ett olagligt voluntaristiskt beslut av tyrannen Chrusjtjov”. På följdfrågan om han skulle kunna tänka sig att lämna tillbaka Krim till Ukraina om han blev president, svarade Navalnyj att ”Krim inte är någon skinkmacka [på svenska kanske räkmacka] som man kan ta och lämna tillbaka hur som helst” och han passade på att erinra om att han och hans fru tillbringat sin första semester där: ”Krim är så vackert, så vackert”.

Chodorkovskij och Navalnyj har visserligen sedan 2014, under intryck av vad som skett sedan februari 2022, tonat ned dessa åsikter om Krim. Men så sent som i september 2022 då Navalnyj publicerade en lång artikel i *Washington Post* om Ryssland efter Putin, skriven i fängelset, valde han att inte kommentera den kanske för honom fortfarande ”heta potatisen” om det vackra Krim. Kommentatorer i Väst har frågat sig: bottnar det i Navalnyjs personliga åsikter eller beror det på att han inte vill stöta bort potentiella ny-imperialistiska väljare?

”Putins modigaste och mest hårdnackade opponent tiger om huruvida den omtvistade regionen tillhör Ryssland eller Ukraina”, kommenterade Casey Michel i tidskriften *The New Republic* Navalnyjs artikel i *Washington Post*, och tillade att detta inte har gått oförmärkt förbi i Ukraina.²

² Aleksej Navalnyj förklarades död den 16 februari 2024 i fängelset, förmodligen mördad. Se Ryska socialistiska rörelsen (uttalande): [Aleksej Navalnyj mördad i fängelset](#) och Ilja Budrajtskis: [Aleksej Navalnyj lärde oss att utmana Putin](#)

För ukrainska kommentatorer gäller därför fortfarande författaren och statsmannen Volodymyr Vynnytsjenkos påstående i början av 1900-talet att ”den ryska liberalismen tycks sluta vid gränsen till Ukraina.” Så förhöll det sig uppenbarligen för en annan känd rysk oppositionsman, poeten och nobelpristagaren Jozif Brodskij/Joseph Brodsky.

Joseph Brodsky var en stor rysk judisk poet. Tvivel kan ej heller råda om Navalnyjs otroliga mod och hans obevekliga motstånd mot Putins Matur. Liksom det framtida och förhoppningsvis fria och demokratiska Ukraina inte får kasta ut de ryska barnen, vare sig de historiska eller de nutida, med det grumliga eller smutsiga badvattnet, måste Ryssland, om det skall ha en demokratisk framtid, göra upp med sina historiska imperialistiska myter i vilka också flera av Rysslands moderna liberaler tycks vara insvepta.

I en av sina sista dikter, skriven 1994, som bär titeln Ukrainas självständighet (*Nezavisimost Ukrainy*), använder Joseph Brodsky djupt nedsättande ord om ukrainarna och den självständiga ukrainska staten. Han inleder dikten med att tacka Gud för att Karl XII och Mazepa förlorade slaget vid Poltava, och han fortsätter med att kalla ukrainarna för chochols och avslutar sedan dikten med att hylla Aleksander Pusjkin och håna Ukrainas nationalpoet Taras Sjevtjenko:

*Det är inte förrän det blir tid för er att dö, era bondlurkar,
som ni medan ni river i kanten av madrassen,
kommer att väsa fram Aleksanders rader och inte Taras skitsnack.*

Dagens ryska fascism

Den historiska myten om den obrutna linjen från Kiev Rus till dagens Ryssland, myten om att Ukraina inte har någon egen historia samt ideologin om den ”ryska världen” utgör grunderna i det som Vladimir Putin ständigt för fram, i tal och skrift. Putins värld präglas av ytterligare två idéer som är centrala för att förstå dagens Ryssland, ett land som från att ha varit en auktoritär stat nu har förvandlats till ett fascistiskt samhälle.

Den ena är eurasianismen och det med denna förknippade idén om att Västeuropa ständigt i historien har utgjort ett hot mot Ryssland. Om Vladimir Putin under sin första mandatperiod som Rysslands president kunde framstå som en person som ville fortsätta Jeltsins politik att närma landet till Europa, en zapadnik, förändrades den bilden under hans andra mandatperiod. I Putins värld kom Västeuropa inte bara att utmålas som moraliskt förfallet utan också som ett traditionellt hot. Istället betonades Rysslands eurasiatiska anknytning. Med avståndstagandet mot Väst följde också en omskrivning i nationalistisk anda av den egna historien under de stalinistiska åren. I en av de nya handböckerna för lärare i historia som Putin själv hyllade 2007, rättfärdigas Stalins stora terror 1936-1938 med att den var en nödvändig förberedelse inför det stundande kriget: ”Stalin handlade i en konkret historisk situation och han handlade ... fullständigt rationellt ... som en ledare för ett land som inom en nära framtid skulle stå inför hotet om krig”.

Västvärlden, hävdade Putin, använder kritiken av Stalin för att försvaga Ryssland. Stalins terror betecknas i de nya handböckerna för lärare i historia som ”preventiv”. Putin har lärt sig den läxan. Dagens repressioner mot de som protesterar eller talar illa om kriget är ”preventiva”, det vill säga förebyggande. Enligt Putin är det som sagt inte Ryssland som startat kriget utan Västvärlden som med hjälp av sina ”nazistiska lakejer” i Kiev har anfällt Ryssland.

Sanningen är att Putin därvid talar om sig själv: den andra idévärld som Vladimir Putin började tala sig varm för under sin andra mandatperiod och som sedan dess intagit en alltmer central plats i hans ideologiska framställningar anknyter till uttalat fascistiska tänkare i Europas och Rysslands historia. Det gäller i första hand en rysk filosof vid namn Ivan Iljin.

Han föddes i Moskva 1883 och dog i Zollikon utanför Zürich i Schweiz 1954 och ligger idag, efter det att Vladimir Putin fört ”hem” hans kvarlevor, begravd i Donskojklostret i Moskva. Samtidigt ombesörjde Putin att Iljins arkiv, som fanns hos Michigan State University, fördes över till Moskva. Den franske filosofen och Rysslandskännaren Michel Eltchaninoff har i sin bok *Dans la tête de Vladimir Poutine* liksom Timothy Snyder i en längre essä i *The New York Review of Books*,³ beskrivit denne för Putin så centrala historiska gestalt.

Ivan Iljin var i sin ungdom influerad av Kant och dennes morallära, han studerade senare med Edmund Husserl i Göttingen, han lade sig på Freuds soffa i Wien för att slutligen skriva sin doktorsavhandling i Moskva om Hegel i vilken Hegels ”Ande” blev Iljins ”Gud”. Ivan Iljin var motståndare till bolsjevikerna och arresterades av Tjekan. Lenin själv såg till att han släpptes fri och 1922 tillsammans med raden av andra intellektuella blev utvisad från Ryssland med det som brukar kallas Filosofiskeppet.

Medan den kände filosofen Nikolaj Bierdajev slog sig ned i Frankrike valde Ivan Iljin Tyskland som sin naturliga boplats, hans mor var nämligen tyska och uppfostrad i den protestantiska läran. I Tyskland publicerade han 1925 en bok med titeln Om att använda våld för att stå emot det onda som visade i vilken riktning hans filosofi nu utvecklades.

Den huvudsakliga tesen i boken är att våldet är nödvändigt för att det goda skall segra i världen. Våldet bör också användas preventivt för att avvärja hotet från en yttre fiende. Den politiker som han först stödde var Benito Mussolini vars maktövertagande enligt Iljin var en ”frälsningens handling”. Det enda som bekymrade honom med Mussolini var varför italienarna lyckats med det som ryssarna misslyckats med, det vill säga att skapa en stark fascistisk rörelse och med våld överta makten. Han tröstade sig med att hävda att de Vita i Ryssland varit en föregångare till Mussolinis fascistiska rörelse och dessutom till sitt innehåll djupare då de lyckats integrera ett religiöst tänkande i sin fascism.

Iljin blev kvar i Berlin fram till 1938 där han arbetade på det Ryska Vetenskapliga Institut som grundats 1923. Han blev därmed vittne till Nazismens framväxt under 1920-talet och Hitlers maktövertagande 1933. Han ställde sig oförblommerat på nazisternas och Hitlers sida. Iljin presenterade Hitler som en ledare bortom historien som stigit fram för att rädda världen:

”Den europeiska civilisationen hade blivit dömd till döden”, hävdade han, ”men så länge Mussolini leder Italien och Hitler Tyskland har den europeiska kulturen beviljats att verkställandet av domen åtminstone har skjutits upp”.

Det kan inte finnas en enda nation på jorden, skrev Iljin, som inte skulle vilja skapa en liknande rörelse som Hitlers. Det är en rörelse, skrev han, ”som förenar den tyska national-socialismen med den italienska fascismen och dessutom det väsentliga hos de Vita i Ryssland”.

Så småningom blev Iljin trots detta delvis besviken på de tyska nazisterna då de började betrakta inte enbart judarna som lägre stående människor utan också slaverna, ryssarna inbegripna. Han förlorade sitt jobb och lämnade därför Berlin 1938 och slog sig ned i Schweiz där han blev kvar till sin död 1954. Denna besvikelse på Hitler medförde dock inte att han ändrade sin egen fascistiska ideologi. Tvärtom fördjupade han den. De Vita i Ryssland hade varit en föregångare till de fascistiska rörelserna i Väst och i sinom tid skulle en livssterk fascistisk rörelse säkert ta makten i Ryssland. Timothy Snyder sammanfattar denna utveckling hos Iljin så här:

³ Timothy Snyders artikel i *The New York Review Books* finns i svensk översättning på marxistarkivet: [Ivan Iljin, Putins fascistiske filosof](#) (översättningen skiljer sig något från Peter J:s)

Den ryska oskyldigheten blev ett av Iljins centrala begrepp. Det var ett koncept som fullkomnade Iljins fascistiska teori: världen var korrupt och den behövde en återlösning genomförd av en nation som var kapabel att forma en enhetlig politik, den nationen var det obefläckade Ryssland.

I den världsbild han nu formade hade Ryssland under århundraden hotats av nationerna i västra Europa. Ryssland hade, menade han, utsatts för hela ”kontinentens blockad”. ”Den ryska nationen”, skrev han, ”har sedan den antog kristendomen utsatts för ett nästan tusen år långt lidande”. Genom hela historien har den därför varit tvungen att försvara sig. Denna historia hade dock visat att den ryska nationen är en ”levande organism” som är odödlig. Den fick inte och kunde inte delas. Vad gäller ukrainarna, påpekar Timothy Snyder i sin essä, var de enligt Iljin en vital del av denna ryska ”organism”. Ivan Iljin, skriver Snyder, ”var besatt av tanken att människorna i Västeuropa inte skulle förstå detta och såg varje nämnande av Ukraina som en attack mot Ryssland”.

Efter det andra världskriget flyttade han över sina politiska sympatier till de två kvarvarande fascistiska regimerna i Väst, Francisco Francos Spanien och António de Oliveira Salazars Portugal. Sina sista skrifter ägnade han åt att dra upp riktlinjerna för ett framtida fascistiskt Ryssland. ”Hans rekommendationer under efterkrigstiden”, skriver Timothy Snyder, ”innehåller omisskännliga likheter med de fascistiska samhällena under mellankrigstiden och är en fortsättning på den etiska och metafysiska legitimering av fascismen som kännetecknar Iljins främsta arbeten”. Iljin ansåg att en stark ”manlig” ledare skulle träda fram som bortom historien och skapa Ryssland som en ”levande organism”. Det var, som i alla fascistiska ideologier, helheten som var det centrala. För någon liberalism finns i den fascistiska världen inte något utrymme. Individerna existerar i den ideologin enbart som en del av den organiska helheten

Vladimir Putin började rehabilitera Ivan Iljin år 2005. Det var det året som han såg till att Iljins kvarlevor togs hem från Schweiz och begravdes i Donskojklostret och det var det året som Putin första gången citerade Iljin, detta i sitt årliga tal till Rysslands federala församling. Det var en klar signal från ledaren och snart började den ena politikern efter den andra att citera Iljin. Dmitrij Medvedev rekommenderade den ryska ungdomen att läsa Iljins verk och Putin skänkte en av hans böcker till ledare i landets olika regioner. I ett antal artiklar i de ryska tidningarna lyfte Putin fram Iljins idéer som viktiga för att förstå Rysslands framtid. I en artikel som publicerades i Moskovskije Novosti i februari 2012 hävdade Putin att Iljin hade förstått att ”Ryssland som en immateriell organism betjänar inte bara samtliga ortodoxa nationer och alla nationer på den eurasiatiska landmassan, utan alla nationer i hela världen”.

När ryska soldater mobiliserades för att invadera Krim i januari 2014 erhöll samtliga högre rankade byråkrater samt regionala guvernörer ett exemplar av en av Ivan Iljins sista böcker — Våra uppgifter — i vilken han målade upp det framtida fascistiska ryska samhället. Det var bland annat Iljins texter som Putin stödde sig på när han senare försökte förklara annekteringen.

Ordet ”fascism” eller ”fascist” används ibland vårdslöst. Fascismen är emellertid, vid sidan liberalismen och socialismen, en av de tre betydande ideologier som formats i Europa de senaste två hundra åren. Den fascistiska ideologin är, liksom liberalismen, förknippad med synen på individen, fast på ett helt motsatt sätt. ”En grundläggande tes i den fascistiska ideologin”, konstaterar Zev Sternell i sin klassiska analys av fascismens idévärld, ”är att den betraktar människan som en integrerad del av en organisk helhet”. För den italienska fascismens främste ideolog, Giovanni Gentile, existerade egentligen inte den enskilda människan utanför den allomfattande staten. Det första man måste förstå, skriver Gentile i sin essä om fascismens filosofiska grund, är ”den fascistiska doktrinens vittomfattande, eller som fascister uttrycker det, totalitära omfång som innefattar inte enbart den politiska organisationen utan

dessutom nationens hela vilja och känslor”. Mussolini skrev att i den fascistiska föreställningsvärlden är ”människan enbart en människa tack vare den andliga process genom vilken hon deltar i formandet av familjen, samhället och nationen”. Vladimir Putins hovfilosof Ivan Iljin gick troget i dessa ideologiska fotspår, Putin själv och hans underdåniga gelikar torgför dem i tal och skrift. Det är denna ideologi som genomsyrar styret i dagens Ryssland.

En av de statsvetare som efter andra världskriget försökte sammanfatta de avgörande karaktäristika för en totalitär stat var Carl Joachim Friedrich i sin bok *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Den totalitära diktaturen kännetecknas enligt honom av sex viktiga saker:

1. En enhetlig och officiell ideologi som skall genomtränga och kontrollera samtliga sfärer i samhället.
2. Ett monopolistiskt parti med en ledare (diktator) som kontrollerar hela den politiska maskinapparaten.
3. En fullständig monopolisering av massmedia och användandet av dessa för att kontrollera samhällets alla områden.
4. Ett politiskt terrorsystem för att bekämpa varje form av opposition.
5. En oinskränkt makt över militären och samtliga repressiva organ, inklusive domstolsväsendet.
6. En centralisering av landets ekonomi.

Till dessa punkter kanske man kan lägga att krig också är ett kännetecken på den fascistiska statens agerande mot omvärlden. Putins Ryssland uppfyller alla de saker Carl-Joachim Friedrich räknar upp i sin definition av den totalitära diktaturen. Tillsammans med den av Putin omhuldade fascistiska ideologi som Ivan Iljin formulerade kan Ryssland idag enbart betecknas som en fascistisk stat i rysk tappning.⁴

Det är naturligtvis ovisst hur mycket Vladimir Putin själv har studerat Ivan Iljins skrifter. Att Adolf Hitler inte var helt obildad och att han själv skrev (eller dikterade) sina två böcker vet vi. Vi vet också att Stalin var en bok- och dokumentlukare av stora mått. Vladimir Putin har likheter med dem båda. Men om Putin läser någonting seriöst överhuvudtaget eller om han själv författat någon av sina artiklar vet vi däremot inte. Den franske filosofen Michel Eltchaninoff, som arbetade flera år på den franska ambassaden i Moskva och förmodligen hade tillgång till den franska underrättelsetjänstens vetskap om Putins vanor, hävdar att Putin inte läser tidningar, inte använder internet utan nöjer sig med den mapp/de mappar som hans närmaste medarbetare varje morgon lägger på hans skrivbord.

Måhända överdriver Eltchaninoff. Men att Vladimir Putin är avskärmad från världen utanför de egna kontoren och lyxbostäderna råder det inget tvivel om. Hans tro i februari 2022 att hans armé skulle vara i stånd att under ett fåtal dagar inta Kiev, installera en marionettregering och lägga hela Ukraina under ryskt styre, vittnar om vilken ”rysk värld” Putin lever i. Av ryska soldaters egna utsagor vet vi att de fick med sig tre dagars torrproviant. Resten skulle ordna sig när Ukraina kapitulerat.

Rysslands krigsbrott

Hur detta krig slutar vet vi i april 2023 ej. Vi kan konstatera att det inleddes med ett, som tur var för Ukraina och Europa, misslyckat blixtkrig. Det följdes av ett framgångsrikt ukrainskt

⁴ Putin har också inspirerats av en inflytelserik rysk fascist som fortfarande är verksam: Aleksandr Dugin. Denne är en varm förespråkare av idén att upprätta en ”eurasiatisk union” som diskuteras i avsnittet ”Ukrainas och Europas framtid” nedan. Se även lästipsen allra sist.

motangrepp och har sedan dess karaktäriserats av ett ställningskrig i skyttegravarna som under första världskriget och en massiv rysk terrorbombning mot civila mål, liknande de som båda stridande parter genomförde under andra världskriget.

Efter andra världskriget antogs 1949 de fyra Genèvekonventionerna med syfte att internationellt reglera vad som är förbjudet i krigföringen. De brukar kallas för krigets lagar och var ett försök att ”humanisera” kriget efter erfarenheterna från andra världskriget med dess angrepp på civilbefolkningen. Till de ursprungliga Genèvekonventionerna har fogats ett antal tilläggsprotokoll, det senaste år 2005. Brott mot dessa stadgar skall behandlas av den Internationella Brottsdomstolen (International Criminal Court) som har sitt säte i Haag men har rätt att sammanträda på annan plats. Brotten som de har rätt att döma i är definierade i den så kallade Romstadgan som antogs i Rom 1998 och omfattar fyra slag av brott: Folkmord, Brott mot mänskligheten, Krigsförbrytelser och Aggressionsbrott.

Genèvekonventionerna skrevs slutligen under av sammanlagt 200 länder, däribland Sovjetunionen. År 2019 drog Ryssland tillbaka sitt erkännande av Genèvekonventionerna och hävdade att de hade rätt att angripa civila mål, vilket Ryssland då redan gjort en masse, först i Grozny i Tjetjenien och därefter i Aleppo i Syrien.⁵

Den 17 mars 2023 utfärdade Brottsdomstolen en arresteringsorder på Vladimir Putin samt Rysslands kommissionär för barns rättigheter Maria Aleksejevna Lvova-Belova. Båda är nu formellt anklagade för krigsbrott. Domstolen har ingen möjlighet att verkställa någon arrestering. De 123 länder som godkänt den Internationella Brottsdomstolen har däremot plikt att genomföra arresteringen om Putin dyker upp i något av länderna. Situationen kompliceras av att USA hör till de länder som ej godkänt domstolen, detta med hänvisning till att USA inte medger att den skall kunna döma i eventuella krigsbrott begångna av amerikanska soldater, något som USA hävdar att amerikanska domstolar själva behandlar på ett oberoende sätt.

Det krigsbrott som Putin och Lvova-Belova nu anklagas för gäller bortrövandet av civila personer däribland barn från ockuperade ukrainska områden till Ryssland. Samtidigt genomför domstolen en rad undersökningar av andra anmälda krigsbrott. De ryska soldaternas agerande i Ukraina för tanken till det krig mot Sovjetunionen som Adolf Hitler benämnde för ett Vernichtungskrieg (förintelsekrig), och inför vilket han den 6 juni 1941 utgav sitt Kommissarbefehl, de officiella riktlinjerna för kriget i vilket det slogs fast att kriget skulle vara hänsynslöst och totalt och att varken krigsfångar eller civila skulle undantas från mördandet.

I Ukraina har Putins Ryssland, oomtvistligen, brutit emot minst tre av de fyra brottskategorier som definieras i Romstadgan. Huruvida de brott som Ryssland genomför i Ukraina dessutom kan betecknas som folkmord mot den ukrainska befolkningen är en fråga som en internationell krigsdomstol får ta ställning till. Om man i Europa — och den demokratiska världen — efter kriget inte lyckas ställa Vladimir Putin och hans närmaste till ansvar för dessa grymma brott vore det ett katastrofalt misslyckande för allt det som vi idag anser vara förbundet med den civiliserade världen.

Jag har i en annan bok — *Tyskland och Förintelsen i historien 1923-2023* — skildrat Tysklands långa process för att bearbeta sitt nazistiska förflutna. Efter några årtionden som kännetecknades av vad som benämns den medvetna Glömskan vidtog i Tyskland den så kallade Vergangenheitsbewältigung, det vill säga den samhälleliga processen för att ”komma över”, besegra, det förgångna; erkänna, analysera, förstå och istället skapa ett nytt, demokratiskt och hållbart samhälle. Allt tyder på att Tyskland har lyckats med detta. I Tyskland kom man efter kriget att använda termen Stunde Null (Timmen Noll) för det klockslag den 8

⁵ Man har hela tiden fortsatt och intensifierat attacker mot civila mål. Nu under vintern (2026) har man särskilt prioriterat omfattande attacker mot energiinfrastruktur för att slå ut elförsörjning, vatten- och värme.

maj 1945 då Nazityskland kapitulerade och den historiska uppgiften inleddes att internt i landet "besegra" det förgångna.

Kristian Gerner konstaterar i efterordet till sin bok om Rysslands historia att vad landet behöver efter kriget, om det åter skall kunna tas upp i en europeisk gemenskap, är att Нулевой час/Nulevoj tjas (Timmen Noll) börjar gälla i Ryssland. Ett framtida Ryssland måste, om det skall ha en chans att omvandlas till ett demokratiskt samhälle, göra upp med sina historiska myter och sitt månghundraåriga auktoritära och totalitära arv. Detta vore i sanning en seger för såväl Ryssland som dess medborgare. För att detta överhuvudtaget skall vara möjligt krävs först och främst nederlag i kriget mot Ukraina.

Det är självklart att det är omöjligt idag för Ryssland att erövra Kiev och upprätta en mario-nettregering som skall styra Ukraina. Varje form av så kallad seger för Putin i detta krig innebär fortsatt krig: terror i oanad utsträckning, gränskrig, partisankrig, och flyktingströmmar i en mängd vi ännu inte sett. Frågan idag i Europa handlar därför inte om huruvida det pågående kriget skall sluta i fredens tecken eller i ett nytt kallt krig. Något enbart "kallt krig" finns inte i Europas framtida almanacka. Det handlar om fred eller fortsatt krig, inte kallt utan verkligt.

Ukrainas och Europas framtid

Om USA och Europas länder hade agerat mer bestämt vid och efter Rysslands attack 2014 hade kanske inte dagens europeiska krig ägt rum. När Ryssland ånyo anföll Ukraina i februari 2022 var också västmakternas reaktion lam. Såväl USA som Storbritannien erbjöd att hjälpa president Volodymyr Zelenskyj att fly landet; det vill säga att kapitulera inför en rysk stormakt.

Som vi vet valde han att istället be om militär hjälp. I en video till det ukrainska folket stod han utanför presidentpalatset och förklarade att han ej tänker fly utan stanna kvar och stå i spetsen för försvaret av sitt land. Den före detta komikern kom snart att förvandlas till en statsman i krig jämförbar med Winston Churchill. Hans besök vid krigets fronter kan jämföras med Churchills agerande under de värsta tyska bombattackerna mot Storbritannien under andra världskriget.

Västvärlden som varit berett att kapitulera inför vad man ansåg skulle bli ett fullbordat faktum, det vill säga Rysslands seger, men som såg vad som hände i Ukraina och hur landets försvar stod emot den ryska invasionen, kom snart på andra tankar. Det råder ingen tvekan om att det var Joe Biden som då tog ansvar för rodret i hela västvärlden och stod upp för Ukrainas och därmed demokratis försvar. Det finns i flera av Joe Bidens tal enstaka rader som antyder att också han är överens med Sergej Lavrovs uttalande om att det är Europas geopolitiska arena som står på spel.

Europa har sedan 1700-talet betraktat Ryssland som en imperiestat. Varken Europa eller senare USA har kunnat föreställa sig ett Europa utan den ryska stormakten. Rysslands inflytande över Europa bygger på landets månghundraåriga ställning som imperium. Vladimir Putin har rätt när han påpekat att en del av detta imperium rasade samman med Sovjetunionens upplösning. Man förlorade inte bara länderna i Centraleuropa utan också det Ukraina som erövrats under 1600- och 1700-talet.

Det är kanske tid för Västra Europa och för USA att sluta se Ryssland som en stor imperiemakt och istället behandla det som ett land, som likt en gång Storbritannien, Spanien, Portugal och Tyskland, nu förlorat sina kolonier. Om Ryssland själv någon gång i historien skulle nå fram till den slutsatsen skulle också landets medborgare kunna gå en ljusare framtid till mötes. Vägen dit tycks idag vara mycket lång.

För Ukraina och dess medborgare gäller att ett nederlag vore en katastrof och skulle sannolikt för årtionden framöver omintetgöra landets flera sekler långa strävan efter frihet och självständighet från sina koloniala övermakter. Det är så man måste se på det europeiska krig som nu rasar i Ukraina: ett senkommet kolonialt erövrings- och tillika frihetskrig.

Vladimir Putin strävar efter att återskapa ett ryskt imperium. Utgångspunkten för denna politik är den eurasiatiska union han försökt skapa. Hans imperieambition sträcker sig sedan västerut. Den amerikanske statsvetaren Zbigniew Brzezinski konstaterade under 1990-talet att en förutsättning för att Ryssland skall kunna återskapa ett imperium är att det lägger under sig Ukraina. Om inte Ryssland kan garantera att det har Ukraina under sina vingar kan det heller inte upprätthålla en dominans inom den eurasiatiska världen och än mindre expandera västerut. Denna tes av Brzezinski är idag mer uppenbar än någonsin tidigare. Rysslands krig mot Ukraina har än så länge medfört inte bara att Ryssland ruinerat sin politiska position gentemot det demokratiska Västeuropa. Ryssland har också börjat förlora sina tidigare lierade i Eurasien. Det mest markanta exemplet är Kazakstan som under inflytande av kriget börjat avlägsna sig från Ryssland och istället närma sig USA och västvärlden.

För Ukraina är det krig som nu pågår förhoppningsvis den sista, blodiga, akten för att frigöra sig från varje form av kolonialt ok. Ukrainas historia, skriver Jaroslav Hrytsak, professor i historia vid universitetet i Lviv, i sin bok om att besegra det förgångna, *Podolaty mynule: globalna istorija Ukrajiny*, måste man betrakta i såväl ett långt som globalt perspektiv. Ukrainas historia sedan 1600-talets kosackuppror mot den polska övermakten är en historia med upp- och nedgångar; kantad av motstånd, ”kreolisering”, integration och kollaboration; en lång marsch mot landets självständighet.

Ukraina har alltsedan folkrörelsen Ruch bildades under Gorbatjovs period av glasnost, bevisat för omvärlden att det tillhör den västliga kulturen. Det är sedan dess det civila samhället som varje gång landets självständighet satts på spel av politiker som på ett eller annat sätt försökt återbörda landet under Rysslands hegemoni organiserat sig och segrat. Senast detta hände var år 2014 då den Rysslandsvänlige presidenten Viktor Janukovyjtj flydde landet efter att med våld ha misslyckats med att slå ned det civila motståndet mot hans korrupta regim.

Ukraina har under de mer än trettio år som gått sedan självständigheten utropades 1991 genomfört flera parlaments- och presidentval. Det är sant att parlamentsvalen kännetecknats av oegentligheter som köp av röster, mindre valfusk och köp av parlamentsledamöter efter valen. Det demokratiska genomförandet av presidentvalen har däremot aldrig ifrågasatts av västerländska observatörer. Det är bara ett presidentval i vilket en av kandidaterna försökt genomdriva valfusk: år 2004 då den Rysslandsvänlige politikern Janukovyjtj försökte med detta, ett försök som medförde att det civila samhället genomförde en massmobilisering på Majdan i Kiev och tvingade fram en ny valomgång som då vanns av den västvänlige Viktor Jusjtjenko.

Ingen ifrågasatte valet efter Viktor Janukovyjtjs flykt 2014 då Petro Porosjenko besegrade Julia Tymosjenko och valdes till landets president. När komikern Volodymyr Zelenskyj 2019, med löfte till väljarna att ta upp kampen mot korruption och landets oligarker, besegrade Petro Porosjenko i alla regioner utom Lviv-regionen och erhöll sammanlagt 73 procent av rösterna i hela landet, tog Porosjenko ödmjukt mössan i handen och erkände sig besegrad. Den Europeiska Unionens ordförande Jean-Claude Juncker och det Europeiska Rådets ordförande Donald Tusk skrev i sitt gemensamma gratulationsbrev till Volodymyr Zelenskyj ”tillåt oss att uttrycka vår uppskattning av den starka tillhörigheten till demokratin och rättsstaten som de ukrainska väljarna har visat under hela valprocessen”. Det räcker att jämföra detta med presidentval i Ryssland sedan Vladimir Putin erhöll makten för att se skillnaden mellan dessa två länder.

Ukraina är emellertid inte ett land som har ett förflutet som en fungerande parlamentarisk demokrati. I Västeuropa växte sådan demokrati fram under ett par århundraden under vilka Ukraina inte var en självständig stat utan under ryskt och senare sovjetiskt herravälde. Liksom före detta kolonier i andra delar av världen bar därför Ukraina när landet erövrade sin självständighet 1991 med sig arv från den koloniala tiden; framför allt korruptionen. ”Korruptionen”, skriver Jaroslav Hrytsak i den nämnda boken, ”har trängt så djupt ned i det ukrainska politiska systemet att den blivit ett system i sig”.

Den var ett fenomen som under några avgörande år på 1990-talet, när de nedärvda stora statliga företagen skulle privatiseras, bidrog till att skapa ett andra gissel i Ukrainas samhälle, oligarkerna. Det fatala misstag som Ukraina gjorde efter självständigheten när landets näringsliv skulle privatiseras var att man, i motsats till exempelvis Polen, ej bjöd in utländska företag att delta budgivningen. Vägen öppnades istället för att genom korruption skapa de politisk-ekonomiska klanerna. Det som under årtionden karaktäriserade dessa var att de skapade egna banker, egna TV-kanaler och egna politiska partier.

Under Leonid Kutjmas period som president brukade man tala om två stora klaner som delade upp landets storföretag emellan sig; den klan som var förbunden med staden Donetsk och den förbunden med Kutjmas hemstad Dnipropetrovsk. Under 2000-talet kom bilden att successivt förändras, men kvar stod det faktum att oligarker förbundna mera med intressen i hela Donbass-regionen var mera ryssvänliga än andra oligarker. Det var också i den regionen som Viktor Janukovyjtj kunde mobilisera sitt största stöd.

Definitionen av en oligark är nu inte så enkel som att det handlar enbart om en persons förmögenhet. Det är inte pengarna i sig som avgör om den rike mannen är oligark eller ej. Det handlar om hur förmögenheten används för skapa inflytande över media, de politiska partierna och landets parlament.

Under de drygt tre decennier som nu gått sedan självständigheten utropades har en successiv ”normalisering” av det offentliga politiska livet skett. I historiens backspegel har varje rysk attack, oavsett om den varit indirekt som 2004 eller direkt som 2014 och 2022, bidragit till att Ukraina förskjutits västerut. Den uttalade politiken att närma sig EU och därvid undertecknandet av ett associationsavtal med EU år 2014, efter det att Petro Porosjenko valts till president, har bidragit till en demokratisering av det politiska systemet. Samtidigt har Ukraina förblivit det näst mest korrupta landet, efter Ryssland, i Europa enligt det index som Transparency International upprättar varje år. Sett under en tioårsperiod har korruptionen, enligt Transparency Internationals index, likväl minskat betydligt.

Korruptionsskandaler har skakat Ukraina också under år 2023 högt upp i den politiska och militära ledningen. Vad som synes utgöra en klar skillnad nu jämfört med tidigare år är emellertid att den myndighet som ansvarar för att bekämpa korruptionen fungerar. En annan och avgörande skillnad mellan dagens Ukraina och hur landet såg ut för tio eller tjugio år sedan gäller oligarkernas politiska åsikter. Flera av dem agerade i näringar som av gammal hävd var nära förbundna med ryska storföretag och den ryska marknaden. I varje konflikt med Ryssland sedan början av 2000-talet har därför flera oligarker stött ett politiskt närmande till Ryssland. Rysslands väpnade angrepp år 2014 på Ukraina utgjorde därvid en vändpunkt. Flera oligarker ställde då uttalat upp till försvar för Ukraina. Det fanns dock undantag. Rinat Achmetov, Ukrainas rikaste oligark, vars huvudsakliga ekonomiska intressen finns i östra delen av landet och som under flera år stött det ryssvänliga politiska partiet Partia Regioniv, och själv i två omgångar suttit i parlamentet, vägrade ge sitt uttalade stöd till Ukraina.

Med Rysslands brutala attack 2022 är Rinat Achmetov den av landets oligarker som ekonomiskt förlorat mest. Större delen av hans företag i östra Ukraina ligger i ruiner liksom ryggraden i hans före detta imperium inom stålindustrin; företagen Azovstal och Iljitj järn-

och stålverk i staden Mariupol. Tidskriften *Forbes* har uppskattat att Achmetovs privata förmögenhet under kriget sjunkit från 13,7 till 4,2 miljarder US-dollar. Landets övriga oligarker har också förlorat en betydande del av sina förmögenheter. I likhet med alla välkända oligarker, med ett undantag, Ihor Kolomojskyj, har Rinat Achmetov i det nuvarande kriget inte bara uttalat sig i starka ordalag mot Ryssland utan också med tiotals miljoner US-dollar bidragit till Ukrainas försvar.

Volodymyr Zelenskyj vann presidentvalet 2019 och senare hans parti Sluha Narodu (Folkets tjänare) parlamentsvalet samma år på löften om att ta upp kampen mot korrruptionen och mot oligarkernas ställning i samhället. Parlamentsvalet innebar revolutionära förändringar av den politiska eliten i landet. Andelen parlamentsledamöter som är under fyrtio år ökade från 29 till 57 procent. Det var ett valresultat som också återspeglade en positiv utveckling i det ukrainska samhället; nämligen framväxten av en, vid sidan av oligarkerna, ny medelklass.

Det tillhör kanske historiens ironi att Vladimir Putin inför valet stödde Volodymyr Zelenskyj, en politiker som till skillnad från den då sittande presidenten, Petro Porosjenko, inte hade någon erfarenhet av politik. Putin hade tänkt att med en oerfaren person på presidentposten i Kiev skulle det bli enklare att ”hantera” den ukrainska frågan. Som vi vet tog han grundligt miste. Det var när Putin insåg detta som han beslutade sig för en fullständig invasion av Ukraina. Också då misstog han sig inte bara på Volodymyr Zelenskyj utan också på västvärldens reaktioner.

Under de två år som föregick Rysslands invasion i februari 2022 förlorade Volodymyr Zelenskyj successivt sin popularitet bland väljarna. ”Den nya regeringen”, skriver Jaroslav Hrytsak, ”kännetecknades av inkompetens och efter en kort period av ’turboreformer’ återvände den till de gamla spelreglerna”. I oktober 2021 hade Zelenskyjs stöd bland väljarna sjunkit till 24,7 procent. Anledningarna till väljarnas missnöje var flera. För det första hade Zelenskyj trots att han med sitt parti Sluha Narodu (Folkets tjänare) kontrollerade parlamentet, inte lyckats att infria sina vallöften om att ta upp kampen mot korrruptionen. För det andra avslöjade den så kallade Pandorareporterna att han och hans närmaste medarbetare ägde off-shore-bolag i skatteparadis. För det tredje avsatte han plötsligt regeringschefen Oleksij Hontjaruk och sin egen partiordförande, Dmytro Razumkov, från posten som talman i parlamentet.

I stället koncentrerade Zelenskyj alltmer makt till den egna presidentadministrationen i vilken flera av hans gamla vänner från barndomen eller från hans företag Kvartal 95 tog plats. Flera internationella analytiker konstaterade hösten 2021 att Volodymyr Zelenskyj var på god väg att bygga sitt eget maktsystem. Dmytro Razumkov hade innan han blev avsatt gjort sig känd som en politiker som till varje pris ville skydda den ukrainska konstitutionen. Till de lagar som snart blev omtvistade i Ukraina hör den så kallade anti-oligarklagen.

Denna lag som utarbetades av presidentadministrationen i nära samarbete med nationella säkerhetsrådet röstades genom i parlamentet i september 2021. Lagens officiella namn är Lag för att förhindra hot mot den nationella säkerheten på grund av överdrivet inflytande i samhället av personer som besitter en betydande ekonomisk och politisk tyngd i det offentliga livet (oligarker).

Lagen anger ett antal kriterier som om tre av dem uppfylls, däribland den att om någon besitter en förmögenhet överskridande cirka åttio miljoner US-dollar skall den personen förbjudas bland annat att skänka pengar till politiska partier eller delta i privatiseringsanbud av statliga företag. Lagen har utsatts för stark kritik med argumentet att den bryter mot grundläggande mänskliga rättigheter. Till kritikerna hörde bland andra ordföranden i det ukrainska parlamentet, Dmytro Razumkov som med stöd av andra politiker har begärt att den så kallade Venedigkommissionen skall uttala sig om huruvida lagen strider mot rättsstatens

principer. Ett uttalande från Venedigkommissionen gällande en liknande lag i Georgien är starkt kritiskt och framhäver att den ”innebär stora risker för att mänskliga rättigheter inte följs och kan skada den politiska pluralismen”.

EU-kommissionen har i ett av sina dokument om framtida förhandlingar med Ukraina om medlemskap indirekt uttalat sig kritiskt om den ukrainska lagen. Såväl Venedigkommissionen som EU-kommissionen har understrukit att det är systembeslut som måste till och inte lagar som pekar ut individer. Enligt den ukrainska lagen skall ett nationellt register över de personer som klassificeras som oligarker, och därmed säkerhetsrisker, upprättas och skötas av landets säkerhetsråd.

Lagen har idag inte verkställts. Rysslands fullskaliga angrepp på Ukraina satte allt det som skett i inrikespolitiken under åren 2019-2021 på väntelistan. Politisk enighet inför kriget var prioritet för samtliga partier. President Volodymyr Zelenskyj beslöt att istället för att bekämpa landets oligarker, kallade han dem till ett möte. Han bad dem att stanna kvar i landet och stödja försvaret mot Ryssland. Det viktiga är inte era pengar utan ert moraliska stöd, förklarade Zelenskyj. Hur många av Ukrainas oligarker som idag faktiskt finns kvar i Ukraina är osäkert. Till dem hör dock landets näst rikaste man, Viktor Pintjuk, och landets förre president Petro Porosjenko som deltar i försvaret av Kiev.

Volodymyr Zelenskyj, som vid årsskiftet 2021-2022 stod lågt i kurs både inom landet och bland oberoende Ukraina-analytiker runt om i världen, förvandlades när kriget var ett faktum till en statsman av internationellt mått. Det är svårt att föreställa sig att Ukraina honom förutan skulle kunnat stå emot den ryska aggressionen som man gjort och dessutom mobilisera EU, Nato och USA till sitt stöd.

Tack vare detta har kriget inte gått Putins väg. Tvärtom. En historisk seger för Ukraina synes 2023 vara inom räckhåll. En förutsättning för detta är att den Europeiska Unionen, Nato och USA, och med dem befolkningen i dessa västländer, visar uthållighet i sitt militära stöd till Ukraina.

Efter krigets slut väntar ett gigantiskt arbete med att åter bygga upp ett ruinerat land. Det kan synas paradoxalt. Men det fruktansvärda kriget och den framtida återuppbyggnaden av landet, som enbart kan ske med hjälp av ett enormt ekonomiskt stöd från Västvärldens länder, kan komma att lägga grunden till ett nytt post-kommunistiskt Europa i vilket Ukraina kommer att inta en självklar politisk och ekonomisk plats.

Lästips

Andra böcker:

Serhii Plochy: *Det rysk-ukrainska kriget: historiens återkomst* (2023)

Michail Zygar: *Krig och straff: Putin, Zelenskyj och vägen till Rysslands invasion av Ukraina* (2024). Denna utmärkta bok handlar bl a om de myter som genomsyrar den ryska imperialismen och de historiskt komplexa relationerna mellan Ryssland och Ukraina.

Mer om Iljin och Dugin:

[Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#). Där ingår bl a en artikel om Aleksandr Dugin.

I tidskriften *Expo* # 2 finns en läsvärd artikel: ”Den Duginska fascismen sveper över Ryssland”. Tyvärr är den låst, dvs det krävs prenumeration för att komma åt den.

Timothy Snyder: [Ivan Iljin, Putins fascistiske filosof](#)

Den som vill veta mer om Iljin rekommenderas Snyders bok *Vägen till ofrihet* (sv. övers. 2019). Där ägnas mycket stort utrymme åt Iljins tänkande och hur detta har inspirerat Putin. Även Aleksandr Dugin tas upp ganska utförligt.

